

април, 1998

О ЈЕДНОМ НОВОМ ИЗДАЊУ „ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

У јесен 1997. г., Издавачка књижарница Зорана Стојановића (Сремски Карловци — Нови Сад), као прву књигу своје новопокренуте Библиотеке „Европски класици“ (српски писци), публиковала је Његошев *Горски вијенац*. Ово издање је приредио наш познати филолог и његошолог Александар Младеновић. Издање је посвећено 150-годишњици изласка из штампе првог издања овог Његошевог спева (1847), што се током 1997. г. у српској култури обележавало низом популарних и научних манифестација.

Ово Младеновићево издање *Горског вијенца* заправо је друго које је он приредио за штампу.¹ Ово садашње (1997), као и оно претходно (1996), снабдевено је свим оним текстовима који треба да прате једно овакво издање. Наиме, Младеновић је у највећој мери остварио свој критички приступ самом тексту *Горског вијенца*, његовом читању, док су за такав приступ коментарима овог Његошевог дела потребни друкчији рад и знатно више простора него што нуди једно овакво издање. О разним питањима самог текста *Горског вијенца* Младеновић је већ писао у својим раније објављеним научним радовима посвећеним филолошким и неким другим питањима овог Његошевог дела,² док ће овде бити речи само о некима од њих.

---

¹ Прво издање *Горског вијенца* које је приредио Александар Младеновић штампано је у оквиру колекције „Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека“ и изашло је из штампе 1996. г. Ова колекција, која садржи 23 књиге, остварена је на иницијативу тадашњег министра за културу Црне Горе Гојка Челебића, нашег познатог књижевника. На овом врло значајном послу радило је више научних радника из Црне Горе и Србије, које је министар Челебић окупио око овога пројекта и који су успешно привели крају овај важан пројекат. Као 17/1 књига по реду у поменутој колекцији налази се и издање *Горског вијенца* које је, како смо рекли, приредио Младеновић. У свом другом издању овог Његошевог дела (1997), које је предмет садашњег разматрања, приређивач је изменио тумачења неких стихова, затим је у *Речник* уз ово издање унео неколико нових речи и, најзад, исправио један број уочених штампарских грешака у издању од 1996. г.

² Уп. А. Младеновић, *Књига о Његошу. Сјудије и чланци*. — Београд (Књижевне новине из Београда и Дејче новине из Горњег Милановца), 1989; исти, *О издавању „Гор-*

Слово *ѣ* у првом издању *Горског вијенца*, а и у већини осталих Његошевих штампаних дела, као и у његовим рукописима, па, самим тим, и у непотпуно сачуваном аутографу овога спева — има гласовну вредност секвенце *је* (а *лѣ*, *нѣ* = *ље*, *ње*), што је и била једна од одлика славеносрпске ћирилице не само Његошевог времена већ и раније. Полазећи од тога да савремено издање треба тачно да пренесе оно што је Његош написао, Младеновић је низ примера у којима очекујемо рефлекс *ије* за стари вокал „јат“ донео са *је*, тј. онако у каквом се гласовном лику ти примери и јављају у *Горском вијенцу* (19–20). Тако случајеве као *вѣнацъ*, *бѣла брада*, *иѣло*, *свѣиѣ*, односно *гнѣздо*, *заслѣишло* и др. Младеновић доноси са *је* односно са *ље*, *ње*: *вјенац*, *бјела брада*, *ијело*, *свјей*, односно *гњездо*, *заслѣишло* и др. — дакле с оном истом гласовном вредношћу с којом се они и налазе у одговарајућим стиховима у овом Његошевом делу. Држим речима, поменуте примере (*вјенац* и др.) Младеновић је донео са *је*, исто онако како је донео и случајеве (а) *вѣкове*, *сѣнку*, у *нѣдрима*, *уѣгоше* и др., (б) *класѣ*, *иѣрѣ*, *мраморѣмъ*, *иоѣ*, *чиѣанѣ* и др., тј. *вјекове*, *сјенку*, у *њедрима*, *уѣгоше*, *класје*, *иѣрје*, *мраморјем*, *иоље*, *чиѣање* и др. (19–20). Други приређивачи овог спева за штампу поменуте случајеве доносе с апострофом (*в’јенац* место *вјенац* и сл.), успостављајући, на тај начин, правописни однос према примеру *вијенац* (ориг. *виѣнацъ*) и сл. (чега, наравно, има Његош у свом језику а и у језику *Горског вијенца*), „што је у издању овога дела сасвим излишно, јер то није циљ овог транскрипционог поступка већ указивање на тачну гласовну вредност појединих слова у одговарајућем старом тексту“ — истиче Младеновић (20). Да су ове Младеновићеве речи тачне показује и пример из оригинала *гнѣздо*, који исправно гласи *гњездо* (тако, наравно, и код Његоша), а поједини приређивачи за штампу *Горског вијенца* доносе га са *гн’јездо*, дакле на такав начин да се овакав пример не може ни изговорити (20)!

У овом свом издању Младеновић је означио све контракције вокала које се јављају у *Горском вијенцу*, тако да је читаоцу, наравно, олакшано читање овог спева: *воли* (волији), *мудри* (мудрији), *Андри* (Андрији), *иѣка* (утекао), *ка* (као, како), *ђе* (ђе је), *е* (е је), *нако* (но ако), *ио* (пол, пола) и др. (21).

Пошто се везник *јер* јавља у језику *Горског вијенца* у више гласовних ликова, који су иначе одлика нашег језика, као нпр. *јер*, *јере*, *ер*, *ере*, све њих је Младеновић оставио непромењене и у свом издању овога дела. Сви они чине одлику језика *Горског вијенца*, те их није

ског вијенца“ данас. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1988, књ. XXXI–2, 41–63; исти, *Текстуална и филолошка основа кријичког издања Његошевих дела*. — Петар II Петровић Његош. Личност, дјело и вријеме, Подгорица (Црногорска академија наука и уметности. Српска академија наука и уметности), 1995, 107–118 и др.; уп. и књигу: А. Младеновић, *Прилози о Његошу*. — Ваљево (Ваљевска штампарија), 1996.

оправдано међусобно језички уједначавати, како су то чинили неки ранији приређивачи за штампу овог Његошевог дела (21). Иначе, језичка неуједначеност унутар *Горског вијенца* добро је позната. У овом спеву се срећу случајеви као нпр.: *овде — овђе, њиове — њихова, аљинах — хаљине, њи — њих, ѿроз — кроз, робје — робље, дркѿим — дрхѿи, ломјава — ломљава* и др., што, наравно, мора остати, тако неуједначено, и у издању *Горског вијенца*, јер је то, како је већ речено, одлика језика овога спева (21).

У *Горском вијенцу* се два пута јавља самогласично *p* у позицији пред *-o* (< *-рѿ*): *се уѿр'о, се заѿр'о*. Његош је, као и други српски писци у Србији и Црној Гори његовог времена, имао у свом језику вокално *p* у овом положају, тако да су се поменути примери изговарали тросложно — *у-ѿр-о, за-ѿр-о*, што јасно показују десетарачки стихови у којима се јављају ове глаголске форме:

великаши, ѿраг им се уѿр'о 210;

И дабогда ѿраг нам се заѿр'о 304.

У првом издању *Горског вијенца* (1847) само је пример *се уѿр'о* донет с апострофом, а Младеновић је у оба ова случаја овим правописним знаком обележио самогласничко *p* у њима, за разлику од низа ранијих приређивача за штампу овог Његошевог дела, који ова два облика глаголског радног придева доносе без икаквог знака, што лако може завести читаоца да их чита двосложно (*у-ѿро, за-ѿро*), неисправно, свдећи поменуће десетерце на деветерце.

Име једног потурице у *Горском вијенцу* Младеновић је овако прочитао: *Фератѿ, зачирски кавазбаша*, и тако га је донео и у овом свом издању поменутог дела (17). На тај се начин једино и може читати оригинално Његошево *ФЕРАТЪ ЗАЧИР. КАВАЗЪ-БАША* из првог издања овога спева (1847), односно из песниковог оригиналног рукописа *Фератѿ зачир. кавазъ-баша* (А. Младеновић, *Књига о Његошу*, 234). Ради се о Ферату зачирском кавазбаша, тј. о кавазбаша из села Зачира у Ријечкој нахији. Форма са тачком на крају, *зачир.*, представља скраћеницу од придева *зачирски* и није саставни део имена овога потурице. Састављач пописа лица у *Горском вијенцу*, што свакако није био сам писац овог спева, у овом попису је, у првом издању овога дела, донео ово име погрешно: *Фератѿ Зачирѿ, Кавазбаша*. То је учинило да се форма *Зачир*, као погрешни део имена потурице Ферата, преносила деценијама из издања у издање овог дела, и то све до 1971. г., када је Младеновић у једној својој расправи указао на погрешно читање примера о којем је реч (уп. А. Младеновић, *Књига о Његошу*, 233–240). Отада се ово ново читање поменутог имена лагано усваја од стране појединих научника (Б. Конески, Н. Банашевић, Д. Ћупић и др.).

У вези са приређивачевим интервенцијама у појединим Његошевим стиховима, ваља скренути пажњу на следеће моменте.

Стих 1819:

само факир осџави, фукару

Младеновић је донео овако у овом издању *Горског вијенца*, дакле са запетом иза речи *осџави* (22–23). Третирајући семантички засебно речи *факир* и *фукара* (при чему прва значи *сиротињу* а друга *слабог, морално рђавог човека, човека без смелости*) и полазећи од значења одговарајућег контекста: да Илдерим није потурчио и није побио праву сиротињу ни људе без смелости, рђаве и морално слабе људе, који су прихватили да служе Турцима, тј. *само факир[а] осџави [и] фукару* — Младеновић је овај стих донео онако како је горе речено, а што треба да подразумева значење дато овде у примеру с угластим заградама. Приређивач, разуме се, није могао ићи корак даље у мењању самог песниковог стиха, сматрајући да ће уз поменуто објашњење 1819. стих бити јасан читаоцу. Иначе, има приређивача за штампу *Горског вијенца* који улазе и у дубљу измену овог песниковог стиха, па га овако доносе: *само факир осџа и фукара* (Р. Драгићевић), што одговара значењу Његошевог 1819. стиха, али чиме се врши знатно удаљавање од првобитног песниковог текста.

Стих 688:

међу нама сџајџи, надебљајџи

Младеновић доноси овако у свом издању, дакле с акцентованим инфинитивом *сџајџи* и запетом иза њега (23). Овај стих, по њему, са ширим контекстом значи: *потурице ће доћи и међу нама (Црногорцима) ће боравијџи (и) џравџи се важни*. За овакво семантичко решење Младеновић је нашао упориште у Његошевом оригиналном рукопису *Горског вијенца*, где је иза речи *сџајџи* песник ставио запету. Због тога је приређивач сматрао да се овде ради о инфинитиву *сџајџи* (< *сџојајџи*, у значењу *боравијџи, осџајџи негде дуже, налазијџи се* и сл.), а не о *сџајџи (јочџи)*, како други приређивачи сматрају.

Стихове 1196–1197 проф. Младеновић је донео овако:

многа — буле ваше, кукајући,

за мном — црна клувка размојале (24).

Оваквом интерпункцијском организацијом постигнуто је следеће: осигурана је целина, односно непосредна веза саставних делова објекатске синтагме *многа црна клувка*, јер је овде у питању ова група речи. Наиме, по М. Решетару „ради се о веровању да Туркиње после одласка непријатеља из њихове средине, развију за њим клупчад црне вуне (пређе) и пусте низбрдо да непријатеља црна срећа прати и да се он поново не врати, као што се клубе не може узбрдо само повратити“ (24). Полазећи од овога значења, било је потребно интерпункцијски организovati ове стихове тако да читалац одмах уочи целину групе речи *многа црна клувка*. Зашто је то важно? Зато што се дешава да појединци схватају да је реч *многа* у оригиналу заправо штампарска грешка и да се ради о синтагми *многе буле*, што није тачно, јер је у питању значење „ваше [су]

буле, кукајући, многа црна клувка за мном размотале (при чему је јасно да је једна була могла више црних клубака размотати“ (А. Младеновић, *О издавању „Горског вијенца“ данас*, 54). Приређивач је у праву што је интерпункцијски овако донео горње стихове, јер се дешавало да су поједини преводиоци *Горског вијенца* на стране језике погрешно схватили да се овде ради о синтагми *многе буле*: уп. преводе на француски, енглески, италијански, немачки (К. Јовановић), пољски, словеначки, бугарски, македонски, руски и украјински језик (А. Младеновић, *О издавању „Горског вијенца“ данас*, 53–54).

Стих 2668:

Не дријема[m], него нешто мислим

Младеновић је донео овако, с презентским наставком -м у угластим заградама као обележјем приређивачеве интервенције у песниковом тексту (25–26). Ранији приређивачи за штампу овог Његошевог дела остављали су облик *не дријема* без икакве измене у њему, јер он тако долази у првом издању *Горског вијенца* (1847): *не дријема*. Ради се, очигледно, о значењу *не дријема ми се* у 2668. стиху — као одговору игумана Стефана на питање владике Данила

*Нешто си се замислио, ђедо,
али ти се дријемати њочело? —*

што форма *не дријема[m]*, наравно, не искључује. Презентски облик *не дријема* из првог издања *Горског вијенца* измењен је у прво лице једнине садашњег времена *не дријема[m]*, јер је тиме поменути стих јаснији. На исправност такве приређивачеве реконструкције упућују други глаголи употребљени такође у првом лицу једнине презента, и то у стиховима 2668–2669:

*Не дријема[m], него нешто мислим;
па се чудим за Нову годину...*

Стихови 2691–2692:

*„Ко не мисли на Коран љунући,
нека бјежи главом без обзира!“*

према проф. Младеновићу представљају заправо директан говор сердара Јанка Ђурашковића и зато их он ставља под наводнике, што у досадашњим издањима *Горског вијенца* није чињено (27). Те речи сердара Јанка — које су у ствари његова порука „ријечким Турцима“ и које су његова два гласника (момчета) пренела њима — саопштава владици Данилу посебан гласник, момче сердара Јанка, чиме је управо почела истрага потурица у Ријечкој нахији. Свакако је у праву приређивач што је ове стихове правописно означио као директан говор, јер такав ултиматум потурицама може, у овом случају, постављати само сердар Јанко, а не и његови гласници, који то могу само пренети. Тај директан говор уноси несумњиво живост у песников израз и у складу је с целокупном

ситуацијом која се описује стиховима 2687–2706 (о чему је, иначе, Младеновић и усмено говорио у свом реферату на Научном скупу у Српској академији наука и уметности у Београду 17. октобра 1997).

У 376. стиху:

Какво „влаше“, крмска ѿѿѿурице!

облик вокатива једнине *влаше* (од ном. једн. *влах*, ген. једн. *влаха*, дат. једн. *влаху* итд.) стављен је под наводнике у овом издању *Горског вијенца*, што у досадашњим издањима овог дела није чињено (27, 57). Свакако је у праву Младеновић што је овако поступио, јер у овом стиху пример *влаше* представља стварно вокатив једнине, односно овде Вук Мићуновић понавља, цитира увреду коју му је истим овим падежним обликом поменуто лексеме упутио Хамза капетан у 366. стиху:

Ја сам бољи, чуј, влаше, од тебе.

Стих 376. садржи, поред поновљене, цитиране Хамзине увреде упућене Мићуновићу (*влаше*), и појачану увреду, коју је Мићуновић узвратио никшићком капетану: *крмска ѿѿѿурице* (јасну алузију на познату чињеницу да Турци не једу свињско месо). А да се у 376. стиху ради стварно о облику вокатива једнине сведоче нам одговарајући случајеви из данашњег српског разговорног језика, на пример: (А) — Како то пишеш, чуј, ти незналице? (Б) — Каква „незналице“, па ја пишем боље од тебе! — Иначе, у *Речнику језика Петра II Петровића Његоша* (1983, књ. I, 91–92) наводи се поменути 376. стих као потврда употребе именице *влаше* (ном., *влашеѿа* ген. једн. итд.) у језику песника *Горског вијенца*. Како је ово једина потврда из Његошевих дела, оних из којих је ексцерпирана грађа за поменути *Речник*, та чињеница изазива сумњу да се овде не ради о ном. једн. *влаше* и сугерише да је у питању именица ном. једн. *влах*, коју Његош има у свом језику (*Речник... I, 91*) и чији вокатив једнине гласи *влаше*.

У досадашњем излагању било је речи о ономе што је свакако новина у читању *Горског вијенца*. Наравно, Младеновић се у низу других случајева држао читања које су пре њега утврђивали и поједини ранији коментатори овог Његошевог дела или његови приређивачи за штампу. Тако је, на пример, он усвојио — за разлику од појединих других приређивача — крупну исправку коју је уочио и спровео Р. Драгићевић још 1959. г. у вези са двома прозним дидаскалијама уз рукописно 5. коло, које су, грешком, у првом издању *Горског вијенца* пребачене заједно с тим 5. колом на место 2. кола (18–19). Поред тога, усвојио је и читање 823. стиха које је предложио такође Р. Драгићевић: *Ка је носии, Бог ѿи-и брајиска, Сѿанко?*, уневши vezник *и*, који се с обликом *ѿи* може читати једнословно (23–24). Исто тако је Младеновић усвојио од других и читање 975. стиха: место форме *имамъ* из првог издања, донео је облик *има[x]* — са *-x* у угластим заградама, чиме се скреће пажња на то да је у питању приређивачева интервенција у песниковом тексту. Измену *имамъ* у *имах* пре Младеновића усвојили су Р. Дра-

гићевић и С. Томовић (25). У овом свом издању *Горског вијенца* Младеновић је прихватио значајну исправку у 2150. стих коју је учинио Ј. Миловић 1965. г. раздвојивши облик везника *ако* из првог издања овог Његошевог дела (1847) на везник *а* и заменицу *ко* (23).

У вези са објашњењима уз поједине стихове у овом издању треба рећи да је Младеновић преузео, наравно, многа тумачења која су давали досадашњи приређивачи за штампу *Горског вијенца* или коментатори; поред овога, он је на неким местима проширивао или допуњавао постојећа тумачења, а о неким стиховима или о појединим местима у њима давао је и нова тумачења.

У прозном тексту после 138. стиха долази реченица: *Изнијели су крстије с Ловћена наврх Црквине* (45–46). Ради се о једном обичају, о једној црквеној активности о којој нове генерације наших људи мало знају, а то је литија, свечана поворка „коју чине свештенство и верници и која се креће по одређеној маршрути, а која се организује о црквеним, сеоским и градским славама“ (45). Због нових читалаца *Горског вијенца*, нарочито младих, Младеновић је, полазећи од податка из писма Вука Поповића Вуку Караџићу из 1853. г., донео Поповићево објашњење литије коју чине његови земљаци, Ришњани, на Тројичиндан (Духови — педесети дан после Васкрса), детаљније описујући овај обичај. Наравно, с тим Поповићевим објашњењем израз *изнијети, носити крстије* (*крстиове*), употребљен у *Горском вијенцу*, данашњем читаоцу овог дела постаје много јаснији.

Назив планине и кланца на путу између Никшића и Гацка у *Горском вијенцу* гласи *Дуга* и *Дуга крвава*. Допунско објашњење ових назива, као једног истог места где је долазило до окршаја између Црногораца и Турака, и то не само у Његошево време, Младеновић даје из писама Вука Поповића упућених Вуку Караџићу 1861. и 1863. г., што је, несумњиво, за читаоца овог Његошевог дела врло корисно.

У стиховима 708–709:

*бјежи Сџанко уйрав Бајазитиу
да с њим једе маџарске носове*

израз *јесити маџарске носове* ранији коментатори су тумачили тиме да се овде не ради о буквалном значењу, већ о задобијању ратног плена од противника. То је свакако тачно, али с допуном коју је донео Младеновић из писама Вука Поповића Вуку Караџићу. У њима Поповић говори да је у његово време, у борбама које је црногорски књаз Данило водио против Турака, и те како било актуелно од стране Црногораца одсецање носева побеђеним појединцима, заробљеницима, из непријатељских редова, и то, наравно, не ради јела већ због доказа властите победе над непријатељем. То значи да је и овакав однос према побеђеном непријатељу био познат у Црној Гори Његошевог времена и да је нашао своје место у поменутом стиху (72).

За читаоце ван Црне Горе, за оне којима Његошев дијалекат није близак, израз *у кам ударило*, у 848. стиху:

Турци браћо, — у кам ударило ! —

није, разуме се, лако разумљив, иако поједини ранији коментатори дају његово значење: назвавши потурице браћом, који му то не могу бити, „војвода Батрић се одмах због ове грешке покајао речима *у кам ударило*, тј. да би он тај грех избегао, да би тај његов грех прешао с њега на камен да се тамо окамени“ (79). Да би ипак учинио разумљивијим ове речи, које су заправо клетва, Младеновић је указао на један паралелан пример из писма Вука Поповића Вуку Караџићу, који у свом писму из 1852. г., поред осталог, каже: „...нађем у Котору писмо Ваше писано на 29. прошлога мјесеца и мило ми би. И да још не чух за Вашу главобољу — *у камен се сјанило!* — ћаше ми милије бити“ (79). Навевши значење ове клетве: да „оно што се проклиње нека се настани у камену, нека се окамени, нека се човеку не јавља“ (79), Младеновић је, наравно, ближе објаснио и клетву *у кам ударило* из 848. стиха *Горског вијенца*, што је важно за оне читаоце овог дела који нису навикли на клетву ове врсте.

Синтагма *раскриће липово* у примеру

*Што ће слабо раскриће липово
иред остројом вијога челика? 883–884,*

у овом издању посвећује се посебна пажња (81). Наиме, поред симболичног значења ове групе речи: *хришћани*, који су, по мишљењу Мустај-кадије, слаби као што је слабо и липово дрво — Младеновић истиче да је „липовина подесна за израду крстова“, нарочито свештеничких ручних крстова, „и то из практичних технолошких разлога: дрво је меко, не круни се, 'не ради' како кажу мајстори, лако се сече и дубореже“. Поменути крстови од липовине прављени су и у Његошево време, а „веровало се да у њих гром не удара“ — о чему сведочи већ поменути Вук Поповић у једном свом писму Вуку Караџићу из 1853. г.

Младеновић је сматрао да је стиху 1923:

*Седам снахах што ошшиа?,
њима иразно!,*

из тужбалице сестре Батрићеве, потребно пружити и допунско објашњење: не само да је у ранијим временима постојао обичај да жене секу косе због жалости за покојником, што су и други коментатори помињали — већ да је то чињено и онда када је умро сам Његош (1851. г.). О томе је оставио сведочанство Вук Поповић у једном свом писму Вуку Караџићу из 1851. г., где, поред осталог, каже: „*Племе Ераковића све се ошшиало...*“ (131). Овим објашњењем 1923. стих постаје, наравно, јаснији данашњем читаоцу *Горског вијенца*.

Глагол *годиши* у 1389. стиху:

годи једном штојом са Којора

по Младеновићу захтева објашњење, које он овде доноси. У *Речнику* на крају овога свога издања *Горског вијенца* глагол свршеног вида *годиити* је протумачен речју *ојалиити* (из *шоја* и др.), а у коментару уз поменути стих речено је: *из шоја је* (поп Шћепан) *ојалио само једанити, из града Кошора ојалио је из шоја само један хитица* (105). Употреба простог глагола свршеног вида *годиити* у наведеном значењу за данашње носиоце српског књижевног језика — поготово за припаднике млађег нараштаја који потичу из урбаних средина — не само да је архаизам, или дијалектизам, већ је то за њих непозната реч, која је њима нејасна и коју им треба објаснити. Иначе, регистровање глагола *годиити* с не-свршеним значењем *гађаити*, *нишаниити* у *Речнику српскохрватског књижевног језика* (Нови Сад — Загреб, 1967, I, 518) представља поступак у којем се огледа бележење једног архаизма, непознате речи у савременом српском књижевном језику. Да је то тачно показује податак да се потврде за употребу ове речи у поменутом *Речнику* дају из Вукових народних песама и из самог Његошевог *Горског вијенца*, из којег је цитиран баш овај, 1389. стих. Није се, дакле, при изради поменутог *Речника* за поменути глагол с поменутиим значењем нашла потврда из неког данашњег, савременог извора.

За стих 1577:

ђе на коној скачу и играју

Младеновић даје тумачење (112, 113), истичући да „овде војвода Драшко вероватно мисли на игру прескакања конопца, како се данас на улици или у дворишту играју нпр. наше девојчице [...] а то је за њега било врло изненађујуће, јер су то“ у Венецији „чинили мушкарци“, што се казује претходним, 1576. стихом:

видео сам људе у Млејкама 1576.

На ове стихове војводе Драшка (1576–1577) — који ову игру назива спрдњом (*И јошћћ ћу ви једну сјрдњу љричаћ | а знам чисто вјеровачћ нећетће*) (1574–1575) — „кнез Роган је одмах врло самоуверено и енергично реаговао“ (113) речима:

*То не може бити истина, Драшко,
него су ти очи замашћали 1578–1579.*

Због оваквог Рогановог негирања Драшковог причања о игри коју је видео у Венецији Младеновић с правом поставља питање: „шта у овом случају за Рогана 'не може бити истина'?“ После овога он одмах даје и одговор: „Очигледно не сама игра као таква“ — „јер Роган не тражи од Драшка да му објасни о каквој се игри ради нити Драшко нуди такво објашњење“, што значи „да је Роган већ одраније знао“ за њу — него „њени извођачи (тј. људи односно мушкарци)“ — 113. То, дакле, за Рогана и друге Црногорце није могло бити истина, то они нису могли поверовати Драшку: да једну женску игру, игру која припада

женама, играју мушкарци! Због тога је Младеновић и дао поменуто тумачење 1577. стиха у *Горском вијенцу*.

Добро је познато да је стих 2294:

*Је ли ово ѝричина уџрава
којој ѿајну ѿосѿић не можемо? 2294–2295,*

био предмет тумачења разних коментатора. У овом свом издању *Горског вијенца* Младеновић је преузео тумачење које је дао В. Латковић приредивши за штампу текст овог спева заједно са Р. Бошковићем: „да ли је овоме узрок управа, је ли ово проузроковала управа чију тајну не можемо схватити?“ (Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац. Луча микрокозма*, Београд, 1982, 303). Ово тумачење наш приређивач је мало прецизирао: „да ли је ово (тј. 'луде премјене', бесмислене примене — стихови 2282–2293) проузроковала управа, односно њена покретачка сила (*ѝричина*), управа чију тајну не можемо схватити (*ѿосѿић*), управа која управља природом и човеком и која је за нас тајна, загонетка коју не можемо разумети“ (151). Иако се непосредно пре Латковићевог објашњења за 2294. стих каже „причина је овде придев, а не именица, и чини именски део предиката“ (Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац. Луча микрокозма*, 303), ипак у самом тумачењу значења овога стиха, цитираног горе, реч *ѝричина* не тумачи се придевом већ именицом узрок.

За 2425. стих:

гроб се његов ѝройѧ на ѿа[ј] свијетѿ!

Младеновић даје друкчије тумачење неголи ранији коментатори: „нека издајник нестане и у свом другом животу, загробном, на тај начин што ће пропасти, нестати његов гроб, његово станиште у другом свету (на том (оном) свету), и тиме ће, својим нестанком из свог другог живота, издајник коначно заувек престати да постоји“ (158). Полазећи од хришћанског веровања у човеков други, загробни живот — а у њега верују и сви Његошеви Црногорци у *Горском вијенцу* — Младеновић је могао дати горње објашњење. Као једна од иначе стравичних клетви сердара Вукоте упућених, из својих редова, будућем издајнику предстојеће истраге потурица, 2425. стих садржи клетву која је по својој садржини максимална: „издајника треба казнити последњом казном, коначном смрћу у његовом другом житову, и то његовим потпуним нестанком и из загробног живота, што ће се постићи клетвеном жељом да његов гроб, његово станиште у другом свету, пропадне. Својим нестанком из другог живота издајник ће коначно потпуно нестати, заувек. То је несумњиво и циљ ове клетве сердара Вукоте у 2425. стиху *Горског вијенца*“ (А. Младеновић, *Прилози о Његошу*, Ваљево, 1996, 142).

Стихови 2496–2497:

*Прве кайље из чаше оѿрови
најгрче су и најуѿорније*

објашњени су овако у овом издању: „прве капи које попијеш из чаше напуњене отровом, заправо прва непријатна искуства која доживиш, нарочито у државним пословима (Томовић 1990, 470), најгорча су и у својој горчини најдуже трају, најпостојанија су у томе, најчвршћа су“ (163). Ово значи да Младеновић (како је изнео на Научном скупу у Српској академији наука и уметности 17. октобра 1997) није прихватио тумачење придева *уйоран* са значењем *ойор*, *горак* у Његошевом 2497. стиху, како, иначе, доноси *Рјечник хрватскога или српскога језика*, књ. XIX, 717, затим *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, књ. II, 442, и *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. VI, 549. Сва ова три речника за поменуто значење придева *уйоран* наводе само по једну потврду, и то увек исту: поменути 2497. стих из *Горског вијенца*, што значи да је ово једина потврда која је нађена у грађи сакупљеној за израду ових речника. Имајући овај податак у виду, као и чињеницу да би тешко било очекивати да ће Његош у истом стиху употребити два придева (*најгрче* и *најујорније*) с истим значењем (*ойор*, *горак*), Младеновић је с правом закључио да придев *уйоран* овде значи нешто друго: *који дуго траје, постојан*, што је, међу осталим значењима овог придева, регистровано и у *Речнику српскохрватског књижевног језика*, VI, 549.

Колико је аутору ових редова познато, Младеновић је досада једини приређивач за штампу *Горског вијенца* који је узео у обзир мишљење Јована Н. Стриковића, односно његово тумачење познатог смеха игумана Стефана (проза после 2724. стиха). Наиме, када писмени извештај кнеза Николе владици Данилу (који гласно чита манастирско ђаче), о извршењу истраге потурица у Црмници, достиже свој врхунац да је истрага успела, истина, уз велике жртве Црногораца, јер нису имали више места где да сахрањују своје погинуле, пошто им је нестало гробова, те су били принуђени да по шесторицу сахрањују у један гроб — владика Данило је почео да плаче а игуман Стефан се, међутим, смеје! По Стриковићу то је зато јер игуман Стефан (а) „у томе види почетак велике победе народа, и радост испољава правим, пуним природним смехом!“, (б) он је „ганут губитком најлепше црногорске младежи, али дијалектички потпуно свестан да без тога нема слободе“ итд. (176–177). После оваквих и сличних Стриковићевих објашњења, „са становишта психијатрије удружене с медицинском психологијом“ (177), смех игумана Стефана постаје разумљив, близак и на овом месту у спеву оправдан читаоцу *Горског вијенца*.

Горња изнесена објашњења о стиховима овог Његошевог дела, а и низ других тумачења која овде нису поменута, у складу су с мишљењем Младеновића да „што се више удаљујемо до времена када је *Горски вијенац* први пут изашао из штампе, све се више, из деценије у деценију, осећа потреба за објашњењем појединих стихова или места у њима, који раније нису коментарисани“ (27). Подударност с овим огледа се и у *Речнику уз ово издање „Горског вијенца“* (182–204), у којем су нашле

место „оне речи словенског и несловенског порекла које би данашњем читаоцу, мање упућеном у нашу дијалекатску и историјску лексику, биле непознате или мање обичне“ (182). Без оваквог речника данас се не може замислити ниједно издање *Горског вијенца*, без речника у којем би били објашњени многи дијалектизми из пишчевог локалног цетињско-његушког говора, као и друге нејасне лексеме и изрази који не би били јасни данашњим генерацијама, поготово млађим, читаоцима овог Његошевог спева. А шта рећи за преводиоце овог дела на поједине стране језике — тек њима је овакав речник и те како неопходан! У низу појединости и овај *Речник*, који је Младеновић израдио и приложио уз ово издање *Горског вијенца*, показује да се савременом читаоцу морају објашњавати разне речи, за шта раније није постојала потреба, јер су оне биле познате овдашњим поколењима. Сигурно је да ће речник уз будућа издања *Горског вијенца* доносити и такве поједине лексеме које ће тада бити неразумљиве а за чијим се посебним тумачењем данас још не осећа потреба.

На крају овога издања *Горског вијенца* Младеновић је донео „Карту Црне Горе са мјестима која се помињу у Горском вијенцу“, преузету из издања овог Његошевог дела које је приредио Р. Драгићевић (1964. г.). Ова карта заинтересованог читаоца упућује у географски простор где се одиграва радња овог спева, приближујући му га визуелно у оној мери у којој једна оваква карта то може, што, несумњиво, доприноси читаочевом бољем разумевању дешавања у *Горском вијенцу*.

У закључку овог осврта може се слободно рећи да је пред нама једно издање *Горског вијенца* које је зналачки урађено и које ће свакако унапредити његошологију. Ово издање *Горског вијенца* наставиће, без икакве сумње, да и даље везује читаоце за овај Његошев спев, који је једно од врхунских дела у историји српске књижевности, спев који је својим вечито актуелним мислима и порукама одавно „ушао у наш духовни свет“, а „део нашег менталитета формиран је његовим утицајем или се с њим подударно“ (12). Ове Младеновићеве речи исказују, разуме се, једну велику истину.

Београд

Светозар Симијовић